

(Dez)integracija i povjerenje u institucije u višetničkim zajednicama Hrvatske

---

Mrakovčić, Marko

Source / Izvornik: **Revija za sociologiju, 2010, 40, 157 - 184**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:743303>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-27**

PRAVI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

(Dez)integracija i povjerenje u institucije u višetničkim zajednicama Hrvatske

Marko MRAKOVČIĆ

Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
mmrakovcic@pravri.hr

Glavni je cilj rada analizirati povezanost između povjerenja u institucije i (dez)integracije višetničkih zajednica Hrvatske. Rad se sastoji od dva dijela. U prvom se dijelu raspravlja o važnosti analitičkog razlikovanja društvene i sistemske dimenzije integracije. Daje se kratki osvrt na empirijske studije koje su procese (dez)integracije višetničkih zajednica analizirale uspoređujući gradove i općine u kojima je došlo do etničkih sukoba (područja sukoba) i onih u kojima nije (područja mira). U drugom se dijelu, na osnovi podataka prikupljenih metodom ankete, analiziraju razlike u povjerenju u institucije između višetničkih područja mira i sukoba. U tom se dijelu rada, također, ispituje u kojoj je mjeri povjerenje u društvene institucije u tim područjima »određeno« vrijednosnim orijentacijama, političkom opredjeljenjem i obrazovanošću ispitanika. Rezultati pokazuju da između analiziranih područja postoje razlike. Ispitanici iz područja sukoba pokazuju višu razinu povjerenja u društvene institucije nego li ispitanici iz područja mira. Rezultati također pokazuju da se povjerenje u institucije, u tim područjima, ne zasniva na potpuno jednakim društvenim i kulturnim osnovama. U područjima mira se konstituira na osnovi prihvatanja europeističkih vrijednosti, odbacivanja stavova društvenog pesimizma i razine obrazovanosti ispitanika, a u područjima sukoba, osim toga, i na osnovi nacionalističkog vrijednosnog sklopa koji proizlazi iz prihvatanja stavova etnocentrizma i desne političke orijentacije.

Ključne riječi: (dez)integracija, povjerenje u institucije, vrijednosne orijentacije, političke orijentacije, višetnička područja

Uvod

U nedavnoj prošlosti hrvatsko društvo, kao i još neka društva s područja bivše Jugoslavije, doživjelo je razdoblja ozbiljnih međuetničkih napetosti, razaranja i dezintegracije na svim razinama društvenog života.* Ipak,

---

* Ovaj rad je proizašao iz projekta »Socijalna integracija i kolektivni identiteti u višetničkim područjima Hrvatske« koji se provodi uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske.

iskustva (dez)integracije pojedinih višetničkih područja (gradova i općina) međusobno su bitno različita. Shodno tomu, danas je, nakon završetka otvorenih sukoba i etničkog nasilja širih razmjera, u Republici Hrvatskoj moguće razlikovati višetnička područja mira koja u periodima etničkih napetosti nisu doživjela eskalaciju etničkog nasilja i višetnička područja sukoba koja jesu.

Budući da »opće« teorije etničkih sukoba uglavnom operiraju na razini nacionalnih država ili širih geografskih regija, one ne uspijevaju odgovoriti na pitanje zašto je u pojedinim višetničkim sredinama neke zemlje (mjestima, gradovima) došlo do eskalacije nasilja i dezintegracije društvenog života, a u drugima nije (Katunarić, 2007b: 392; Varshney, 2002: 23).¹ Stoga, kako bi se utvrdilo uzroke spomenutih razlika potrebno je analizu usmjeriti na razinu pojedinih gradova i općina, te kako Varshney sugerira, analizirati niža »agregatna« stanja društvenosti i utvrditi što je to što čini značajnu razliku između područja mira i područja sukoba (Varshney, 2002: 27). Oslanjajući se na pretpostavke Brubakerova konceptualnog okvira, prema kojem su etnički odnosi i sukobi »kategorije prakse« koje se razvijaju putem dinamičnih društvenih procesa u kojima se »grupe« i grupne granice, u određenoj točki vremena, konstruiraju i kristaliziraju (Brubaker, 2004: 11), u ovom će se radu analizirati veza između (dez)integracije višetničkih zajednica i povjerenja u društvene institucije u njima.

1. Integracija i njezine dimenzije

U pokušaju razumijevanja i objašnjavanja biti društvenih pojava radovi klasičnih socioloških autora »pojam društvene integracije povezuju ili sa strukturnim obilježjima društvenosti ili s pojednostavljenim obrascima suprotstavljenosti odnosâ u zajednici (*Gemeinschaft*) i društvu (*Gesellschaft*)« (Banovac i Mrakovčić, 2007: 320). Navedena suprotstavljenost teorijskih perspektiva klasičnih autora nalazi svoj izraz i u području metodologije istraživanja društvenih pojava. Strukturalno-funkcionalistički pristup karakterizira usmjerenost na analizu normativnih i institucionalnih društvenih struktura, a teoriju društvene akcije usmjerenost na analizu i razumijevanje društvenih odnosa koji se uspostavljaju kroz djelovanje društvenih aktera. Nijedna od spomenutih pozicija u svojim analizama ne uspijeva u cijelosti

¹ Budući da su glavne teze, najvažnijih teorijskih pristupa, o uzrocima etničkih sukoba već naširoko i podrobno obrađene u brojnim recentnim radovima (Katunarić i Banovac, 2004; Banovac i Boneta, 2006; Katunarić, 2003; Katunarić, 2007a), u ovom se radu neće dati poseban osvrt na sve njihove uvide, nego će se ukratko prezentirati osnovne pretpostavke Brubakerova konstruktivističkog pristupa koje se čine posebno važne za daljnju analizu uzroka (dez)integracije »lokalnih« višetničkih zajednica (Brubaker, 2004).

zahvatiti složenost društvenih procesa i pojava, nego samo rasvjetljava jednu njihovu dimenziju. Kako bi pokušao povezati suprotnosti različitih socioloških pristupa, D. Lockwood u svojem razmatranju fenomena integracije uvodi analitičku distinkciju između njegove systemske i društvene dimenzije (Lockwood, 1964: 245).² Naglašava kako je ta distinkcija potrebna jer upućuje na dva mehanizma integracije koja su važna za analizu uspostavljanja društvenog poretka odnosno sukoba. Društvenu integraciju određuje kao dimenziju društvenosti koja se tiče stupnja kooperativnosti/nekooperativnosti odnosa među akterima, a systemsku kao razinu usklađenosti/neusklađenosti između institucionalnih »dijelova« društvenog sustava.³ Budući da institucije nisu antropomorfni entiteti čija neusklađenost automatski dovodi do društvenih promjena, za razumijevanje tog procesa važno je analizirati kako akteri percipiraju te neusklađenosti i potiču li oni putem svojeg djelovanja stabilizaciju ili promjenu postojećega društvenog stanja. Uvođenjem svoje distinkcije Lockwood omogućuje da se analiza transformacije društvenog poretka usmjeri na vezu među objema spomenutim dimenzijama. Većina suvremenih autora koji problematiziraju fenomen integracije prihvaća Lockwoodovu distinkciju, ali istodobno njezine dimenzije razmatra i tumači u okviru svojih teorijskih polazišta.

J. Habermas u okviru svoje perspektive nastoji razlikovati dva načela integracije u modernim društvima. Prvo, koje uključuje konkretne odnose karakteristične za »svijet života« i drugo, prema kojem funkcioniraju društveni sustavi. Društvena integracija se, po njemu, odvija u simbolički strukturiranom »svijetu života« putem djelovanja konkretnih aktera. Ona pripadnicima zajednice osigurava da se identificiraju jedni s drugima i sa zajednicom kojoj pripadaju. S druge strane, systemska se integracija odvija u okviru jednoga samoregulativnog sustava te osigurava da on održava svoje granice i ustrojstvo savladavanjem kompleksnosti nestalne okoline (Habermas, 1982: 13). U tom kontekstu systemska integracija se shvaća iz perspektive ostvarivanja funkcionalnih zahtjeva očuvanja i reprodukcije sustava, a ne iz perspektive aktera koji su u nju uključeni (Habermas, 1987: 117). Dakle, kad Habermas raspravlja o problemu održavanja/transformacije društvenog poretka, razlikuje dva mehanizma koordinacije djelovanja. U

² Lockwood izgrađuje svoju distinkciju kritizirajući jednostrano funkcionalističko poimanje integracije kao harmonije između »dijelova« društva.

³ Razmatrajući različite načine na koje teoretičari sukoba i normativni funkcionalisti razumiju odnose između društvenih struktura, zaključuje da je systemsku integraciju moguće shvatiti i kao razinu (ne)usklađenosti između vrijednosti i normi obuhvaćenih institucionalnim obrascima različitih društvenih podsustava, ali i kao razinu (ne)usklađenosti između normativne (formalne) i stvarne (utilitarne) sfere društvenog života.

okviru integracije sustava djelovanje je regulirano gotovo automatski putem utjecaja sustavom posredovanih medija kao što su novac i moć, a u okviru društvene integracije putem utjecaja »komunikacijom postignutog konsenzusa«. Budući da povezuje mehanizme koordinacije systemske integracije sa »sustavom«, a mehanizme društvene integracije sa »svijetom života«, on zapravo pokazuje da su jedne društvene strukture određene logikom systemskih mehanizama koordinacije djelovanja, a druge logikom društvenih. Mediji systemske koordinacije reguliraju djelovanje u okviru sfera privrede i politike, a mediji društvene koordinacije reguliraju djelovanje u okviru preostalih sfera »svijeta života«. Mouzelis konstatira da zbog prethodno spomenutih modifikacija Habermasov pristup ne uspijeva zadržati osnovnu logiku Lockwoodove distinkcije prema kojoj se internalistička/eksternalistička perspektiva ili društvena/systemska logika mogu primijeniti pri analizi svih institucionalnih sfera društvenog života (Mouzelis, 1997: 115). Ipak, vezu između društvene i systemske integracije Habermas pronalazi u pojmu identiteta i naglašava da ona osobito dolazi do izražaja u razdobljima krize sustava. »Smetnje integracije sistema ugrožavaju ustrojstvo samo u mjeri u kojoj je u opasnosti *socijalna integracija*, tj. kada je osnova suglasnosti normativnih struktura toliko oštećena da društvo postaje anemično (anomično, op. a.)« (Habermas, 1982: 12). Odnosno, krizna stanja nastaju tek kad članovi društva dožive strukturne promjene kao kritične za ustrojstvo sustava i kad osjete da im je ugrožen društveni identitet.

U nešto drukčijoj perspektivi, nastojeći prevladati podvojenost između djelovanja aktera i sustava, A. Giddens se koristi navedenom distinkcijom da bi analizirao međudnose aktera koji se odvijaju unutar određene vremensko-prostorne dimenzije. Nastojeći, u okviru svoje teorije strukturacije, transcendirati subjektivističko-objektivističku podjelu u društvenim znanostima, on odbacuje internalističku/eksternalističku logiku Lockwoodove distinkcije. Umjesto toga on društvenu integraciju razumije kao međudnos aktera u uvjetima njihove nazočnosti »licem u lice«, a systemsku kao uzajamni odnos aktera izvan uvjeta njihove međusobne nazočnosti (Giddens, 1984: 376–377). Kako primjećuju Banovac i Mrakovčić, prva odgovara mikrorazini društvenosti, odnosno »suženoj« vremensko-prostornoj dimenziji, a druga makrorazini ili »proširenoj« vremensko-prostornoj dimenziji. Obje su te dimenzije međusobno povezane u konceptu društvene akcije (Banovac i Mrakovčić, 2007: 320). Odnosno, u okviru Giddensove perspektive društvena i systemska integracija međusobno su povezane u konceptu društvene akcije na način da se i najsloženiji društveni sustavi strukturiraju putem obavljanja svakodnevnih rutina različitih aktera. Prema Tomić-Koludrović, Giddens izjednačuje pojam strukture i pojam djelovanja te smatra da su

strukture zapravo pravila i resursi koji postaju realni i ulaze u produkciju i reprodukciju društvenih sustava tek kad ih akteri uvuku u svoje djelovanje (Tomić-Koludrović, 1999: 22). Budući da s jedne strane strukture postaju »realne« tek putem djelovanja aktera, a da nusprodukti tog djelovanja stvaraju strukturne »datosti« na koje akteri moraju računati pri svojem djelovanju, transformacija društvenog poretka odvija se putem dinamike tog odnosa, koji se može shvatiti kao reciprocitet odnosa između aktera u užoj ili široj vremensko-prostornoj dimenziji. U tom smislu održavanje ili transformacija društvenog poretka odvija se putem djelovanja aktera i njihova prihvaćanja ili modificiranja pravila i resursa koji to djelovanje uokviruju.

Kritizirajući Habermasovo i Giddensovo konceptualiziranje systemske i društvene integracije, Mouzelis se vraća izvornoj Lockwoodovoj distinkciji (Mouzelis, 1997: 111). Smatra da je njegov pristup logički kongruentniji od ostalih i da je uz manje dopune najprimjereniji za analizu transformacije društvenog poretka, jer omogućuje da se društveni svijet promatra i kroz perspektivu djelovanja aktera i kroz perspektivu sustava. Mouzelis kritizira Lockwoodovo razlikovanje »dijelova« sustava u kontekstu posjedovanja normativnih/»nenormativnih« karakteristika i smatra da su sve vrste »dijelova« sustava uokvirene institucionaliziranim kompleksom normi/pravila (Mouzelis, 1997: 112). Kako bi se nadišao navedeni nedostatak, Mouzelis predlaže da se društvena integracija razumije putem mehanizama kooperativnosti/nekooperativnosti odnosa između aktera, a systemska integracija putem mehanizama kompatibilnosti/nekompatibilnosti između »dijelova« sustava koji se uvijek promatraju kao institucionalizirani kompleksi pravila i normi različite trajnosti/prilagodljivosti. Na ovaj je način moguće, smatra on, sve društvene fenomene analizirati iz dviju različitih perspektiva. U perspektivi društvene integracije fokus je na konkretnim akterima i njihovim odnosima u vremenu i prostoru, a u perspektivi systemske integracije na institucionalnim kompleksima, njihovim virtualnim poredcima pravila i normi koji predstavljaju okvire (resurse i ograničenja) za djelovanje aktera u konkretnim situacijama (Mouzelis, 1997: 112–113). Iako tvrdi da je u konkretnoj stvarnosti nemoguće razdvojiti društvenointegracijske od systemskointegracijskih aspekata društvenih angažmana, Mouzelis smatra da je analitičko razlikovanje tih dimenzija nužno jer se one ne mijenjaju uvijek na isti način. Na primjer, sve veće systemske kontradikcije mogu dovesti do društvenog sukoba, ali i ne moraju (Mouzelis, 2000: 122). Odnosno, budući da systemske kontradikcije ne vode automatski do transformacije društvenog poretka, za razumijevanje tog procesa nužno je analizirati kako različiti, ponekad i interesima međusobno suprotstavljeni akteri, doživljavaju te kontradikcije i kako se s njima nose. Tek je tada, kad se uspije

razumjeti kako različiti akteri shvaćaju postojeće odnose unutar društvenog poretka, moguće shvatiti hoće li različiti akteri svojim djelovanjem željeti potaknuti konzervaciju ili promjenu postojećeg skupa institucionaliziranih pravila i normi, te hoće li biti skloniji suradnji ili sukobu s akterima drukčijih stajališta i interesa.

Na kraju, treba istaknuti da iako svi navedeni autori ističu razliku između systemske i društvene dimenzije integracije, oni to čine isključivo u analitičkom smislu pokušavajući naglasiti povezanost i međuzavisnost tih dimenzija u društvenom životu (Banovac i Mrakovčić, 2007: 327; Mouzelis, 1974: 395). Ta distinkcija zapravo pokazuje da je veza između društvenih i sistemskih elemenata društvenosti ovisna o situacijskom kontekstu u kojem se isprepleću normativni okviri i funkcioniranje institucija društvenog sustava i načini na koje različiti akteri doživljavaju društvenu zbilju, pojedina institucionalna rješenja i sam sustav. Odnosno, ona pokazuje, da upravo ovisno o »načinu« na koji različiti akteri interpretiraju postojeći sustav i promjene u njemu ovisi hoće li u društvu ili zajednici doći do sklapanja koalicija i saveza ili sukoba između aktera koji imaju različite interese i/ili identitete.

1.1. (Dez)integracija višetničkih zajednica

Kako bismo analizirali vezu između povjerenja u institucije i iskustva (dez) integracije višetničkih zajednica Hrvatske, u ovom je radu dinamika etničkih odnosa razmatrana u okviru konstruktivističke teorije R. Brubakera. On odbija razumjeti društveni svijet kroz jezik »grupizma« i predlaže da se analiza etničkih odnosa i (dez)integracije višetničkih zajednica provodi u relacijskim, procesnim i situacijskim terminima (Brubaker, 2004: 11). Prema takvom shvaćanju, etničke skupine nisu fiksne i trajne uvijek prisutne kategorije između kojih se kontinuirano odvijaju etnički odnosi. Upravo suprotno, etničke skupine i društvena kohezija u njima su relacijske varijable koje se putem određenih društvenih procesa i događaja mogu, ali i ne moraju kristalizirati i opredmetiti u društvenoj zbilji (Brubaker, 2004: 12). Promatrane na ovaj način, etničke skupine i propusnost granica između njih ovise o postignutom stupnju »grupnosti« koji se generira kroz dinamiku međudjelovanja i utjecaja različitih društvenih, kulturnih i političkih aktera i institucija. Dakle, Brubakerovo razumijevanje konstrukcije etničkih odnosa omogućuje da se strategije društvenih aktera i normativni okviri i funkcioniranje društvenih institucija promatraju kao društveni mehanizmi koji, u nekom konkretnom povijesnom trenutku, mogu poticati ili sprječavati galvaniziranje grupnih osjećaja, opredmećivanje etničkih »grupnosti« i (dez)integraciju višetničkoj zajednica.

Empirijske studije koje su istraživale uzroke (dez)integracije višetničkih zajednica na razini pojedinih (mirnih ili konfliktnih) gradova ili općina u kontekstu općih etničkih napetosti u njihovu širem okruženju, otkrivaju da je veza između sistemskih i društvenih dimenzija integracije iznimno složena. Otkrivaju da različiti društveni faktori mogu utjecati na to da se moguće napetosti između aktera koji različito doživljavaju trenutačni društveni poredak ne pretvore u otvorene i nasilne obračune. Odnosno, one putem usporedbe karakteristika aktera i sustava iz područja sukoba i područja mira pokušavaju utvrditi ključne faktore koji dovode do različitih iskustava (dez)integracije u njima.⁴ Varshney u svojem istraživanju etničkog nasilja u indijskim gradovima i selima utvrđuje da je upravo viši stupanj povezanosti pripadnika različitih etničkih skupina glavni čimbenik koji razlikuje mirna od sukobljenih (u kojim je eskaliralo nasilje) višetničkih područja (Varshney, 2002). Uočava kako u mirnim područjima na razini civilnog društva postoji viši stupanj asocijacijskih ili svakodnevnih oblika društvene umreženosti pripadnika različitih etničkih skupina.⁵ Ti oblici umreženosti između pojedinaca (aktera) i države (institucija) očituju se kroz višu razinu interakcija između pripadnika etničkih skupina i višetničke zajednice čine otpornijim na dezintegrativne utjecaje koji mogu nastati pod utjecajem djelovanja elita ili pod utjecajem izvještavanja medija (Varshney, 2002: 39, 47).⁶ Odnosno, Varshney tvrdi kako postojanje asocijacijskih ili svakodnevnih veza civilnog društva,⁷ koje prelaze granice etničkih skupina i omogu-

⁴ Kako bi u metodološkom smislu bila kompatibilna s ovim istraživanjem, na ovom su mjestu predstavljene samo studije koje su fenomen dezintegracije višetničkih zajednica istraživale putem komparacije između višetničkih gradova i/ili općina u kojima je došlo do eskalacije etničkog nasilja i onih u kojima nije.

⁵ Varshney naglašava da ključni moment za održavanje mira na nekom lokalitetu nije civilno društvo samo po sebi ili civilno društvo koje se zasniva na udruženjima okupljenim prema (mono)grupnom principu etničke pripadnosti, nego upravo postojanje međuetničke umreženosti koje se očituje kroz postojanje zajedničkih asocijacijskih ili svakodnevnih veza među pripadnicima različitih etničkih skupina u njemu (Varshney, 2002: 281–282).

⁶ Misli se na situacije u kojim elite pokušaju upotrijebiti određene etničke skupine i podjele među njima da bi ostvarile svoje političke ili ekonomske ciljeve, ili na situacije u kojima mediji svojim izvještavanjem o eskalaciji nasilja ili »divljanju« ekstremističkih i kriminalnih skupina u užoj ili široj regiji, u vremenima etničkih napetosti, izazivaju strah i napetosti u višetničkim zajednicama u kojima nije došlo do otvorenih sukoba i eskalacije nasilja.

⁷ Varshney detaljno raspravlja o shvaćanju termina civilnog društva u suvremenoj sociologiji otvarajući brojna pitanja vezana uz narav i modernost tog fenomena koja prelaze okvire i interes ovog rada. Ipak treba naglasiti da on zaključuje kako nije važno jesu li veze pripadnika različitih etničkih skupina formalne ili neformalne, tradicionalnog ili modernog karaktera, nego da je važno što omogućuju povezivanje pojedinaca i izgradnju povjerenja među njima (Varshney, 2002: 39–46).

ćuju komunikaciju i interakciju između njihovih pripadnika, pridonosi da se stanovnici višetničkih područja lakše suprotstave dezintegrativnim utjecajima i spriječe zatvaranje granica i stvaranje podjela na etničkoj osnovi.⁸ Na taj način, zaključuje Varshney, višetničke zajednice uspijevaju smiriti tenzije i održati mir. Odnosno, možemo utvrditi da udruge civilnog društva predstavljaju »tampon-zonu«, između djelovanja aktera i njihova doživljaja društvene zbilje i društvenog sustava, koja sprječava da se moguće etničke napetosti u njihovoj okolini pretvore u eskalaciju nasilja.

U jednoj drugoj studiji o uzrocima različitih iskustava (dez)integracije u pojedinim gradovima bivše Jugoslavije Katunarić i Banovac dolaze do drukčijih uvida (Katunarić i Banovac, 2004: 194–198). Oni zaključuju da je upravo djelovanje lokalnih elita (i političkih i vjerskih i društvenih) imalo ključnu ulogu u održavanju mira i sprječavanju dezintegracije višetničkih zajednica, u područjima koji oni nazivaju »enklavama/kolijevkama« mira. Na osnovi prikupljenih podataka oni pokazuju da su lokalna vodstva, vodeći svoju politiku neovisno o političkim centrima, unatoč pritiscima u smjeru podjela, uspjela putem svojeg djelovanja i osmišljenih kampanja smiriti tenzije, izgraditi mostove među pripadnicima različitih etničkih skupina i spriječiti dezintegraciju svojih zajednica. Lokalni su vođe u »enklavama« mira uspjeli spriječiti izgradnju »diskursa podjela« prema etničkom ključu. To je onemogućilo etničko »zatvaranje« i potaknulo izgradnju povjerenja i između pojedinaca i važnih društvenih institucija iz njihova okruženja (aktera i sustava) i između pripadnika različitih etničkih skupina u tim područjima (između različitih aktera).

Možemo zaključiti da su predstavljena istraživanja pokazala složenost veze između percepcije poželjnosti trenutnog stanja društvenog poretka (sistemska razina integracije) i društvenih odnosa između aktera (društvena razina integracije). Ali, što je možda i značajnije, i da su upozorila na važnost različitih »društvenih medijatora« koji putem svojih utjecaja mogu pomoći da različiti akteri trenutačno stanje sustava ne dožive kao ugrozu za vlastitu egzistenciju, egzistenciju grupe kojoj smatraju da pripadaju ili opstojnost cijele svoje zajednice.

Budući da su navedena empirijska istraživanja utvrdila važnost utjecaja mreža civilnog društva ili djelovanja lokalnih elita na procese (dez)integracije višetničkih zajednica, u nastavku rada će se, na osnovi poda-

⁸ Varshney konstatira da se povezivanje pripadnika etničkih skupina koje sprječava eskalaciju etničkog nasilja u urbanim sredinama ostvaruje putem asocijacijskih veza civilnog društva, dok je u selima i manjim mjestima, da bi se to postiglo, dovoljno i postojanje neformalnih oblika svakodnevne komunikacije i povezanosti pripadnika različitih etničkih zajednica (Varshney, 2002: 10, 52).

taka prikupljenih metodom ankete, analizirati na koji je način povjerenje u društvene institucije povezano s različitim iskustvima (dez)integracije višestaničnih zajednica Hrvatske. Odnosno, u nastavku će se propitivati je li povjerenje u institucije, samo po sebi, utjecajan društveni čimbenik putem kojega je moguće objašnjavati vezu (ne)konfliktnosti odnosa između aktera u nekoj zajednici (društvena dimenzija integracije) i njihova doživljaja »(ne)kontradiktornosti stanja« društvenog poretka u okviru kojeg žive i djeluju (sistemska dimenzija integracije). Pokušat će se utvrditi je li povjerenje u institucije relevantan društveni čimbenik koji omogućuje da različiti akteri svoje nesuglasice i međusobne napetosti, koje proizlaze iz njihovih različitih interesa ili različitih doživljaja društvene zbilje, rješavaju unutar za to predviđenih institucionalnih okvira, a ne izvan njih. Također će se analizirati postoje li razlike u društvenim i kulturnim osnovama na temelju kojih se u promatranim područjima zasniva povjerenje u institucije.

2. Hipoteze, uzorak i mjerni instrumenti

2.1. Hipoteze

Na temelju prethodno predstavljenih konceptualizacija pojma integracije i na osnovi uvida prezentiranih istraživanja (Katunarić i Banovac, 2004; Varshney, 2002), formulirano je nekoliko hipoteza koje bi trebale usmjeravati istraživanje veze između povjerenja u društvene institucije i iskustva (dez)integracije višestaničnih zajednica Hrvatske.

Opća hipoteza:

1. U istraživanju se krenulo od pretpostavke kako treba očekivati da će se razlike u iskustvu (dez)integracije višestaničnih zajednica iz područja mira i područja sukoba očitovati i kroz razlike u razini povjerenja u društvene institucije koje ispitanici imaju u njima. Očekuje se da će višestanične zajednice s područja mira, budući da u njima u vrijeme transformacije društvenog poretka nije došlo do eskalacije etničkog nasilja i dramatičnog raspada trenutnog društvenog poretka,⁹ općenito pokazivati više povjerenja u društvene institucije negoli višestanične zajednice s područja sukoba.

Posebne hipoteze:

2. Budući da je u područjima mira, usprkos općim ratnim razaranja u zemlji, uspješno održan mir i tolerancija između etničkih skupina, očekuje se da će ispitanici iz tih područja pokazivati više povjerenja u institucije lokalne samouprave nego ispitanici iz područja sukoba.

⁹ Misli se na proces transformacije društvenog poretka koji je proizišao iz raspada bivše države i osamostaljenja Republike Hrvatske kao zasebne teritorijalno političke jedinice.

3. Budući da je u područjima sukoba, zbog eskalacije etničkog nasilja, percepcija društvene zbilje i poretka bitno »etnižirana« (etnički obojena) očekuje se da će ispitanici iz tih područja pokazivati više povjerenja u društvene institucije s izraženim nacionalnim predznakom nego ispitanici iz područja mira.
4. Očekuje se da će se povjerenje u institucije u višetničkim područjima mira i sukoba konstituirati na nejednakim sklopovima kulturnih i društvenih čimbenika. Odnosno, očekuje se da će u područjima mira povjerenje u institucije biti više određeno europeističkim vrijednosnim sklopom, a da će u područjima sukoba biti više određeno stavovima nacionalističkoga vrijednosnog sklopa.

2.2. Uzorak

Anketno istraživanje, na osnovi čijih podataka su izvršene statističke analize u ovom radu, provedeno je krajem 2008. godine u šest višetničkih naselja u Hrvatskoj na temelju kombiniranoga kvotnog i slučajnoga stratificiranog uzorka ($N = 809$).¹⁰ Ukupni je uzorak načelno podijeljen na dva poduzorka i distingvira višetnička područja koja su devedesetih godina prošlog stoljeća doživjela eskalaciju etničkog nasilja i značajnu dezintegraciju društvenog života, tzv. »područja sukoba« ($N_{ps} = 387$) i višetnička područja koja su u istom razdoblju uspjela izbjeći eskalaciju etničkog nasilja i značajnu dezintegraciju društvenog života, tzv. »područja mira« ($N_{pm} = 422$).¹¹ Kako bi populacije navedenih područja bile što bolje obuhvaćene i reprezentirane tamo gdje je to bilo potrebno, osim navedenih gradova u uzorak su uključene i obližnje općine koje u povijesnom i životnom smislu s njima tvore snažno povezan društveni prostor.¹²

2.3. Mjerni instrumenti

Za potrebe ovog rada iz navedenoga je anketnog istraživanja korišteno nekoliko mjernih instrumenta. Prvi je instrument korišten u analizi podataka skala povjerenja u institucije. Ova se multidimenzionalna skala sastoji od

¹⁰ Ukupni uzorak sastoji se od 52,4% žena i 47,3% muškaraca. 0,3% ispitanika nije dalo odgovor na navedenu varijablu.

¹¹ U poduzorak »područja sukoba« uključena su područja Gospića, Pakraca i Plaškog, a u poduzorak »područja mira« uključena su područja Rovinja, Vrbovskog i Daruvara.

¹² U skladu s time, područje Gospića obuhvaća Grad Gospić (120 ispitanika) i općina Lički Osik (30 ispitanika); područje Plaškog obuhvaća Grad Plaški (80 ispitanika) i općina Saborsko (26 ispitanika); područje Vrbovskog obuhvaća Grad Vrbovsko (76 ispitanika) i općine Moravice (30 ispitanika) i Gomirje (16 ispitanika); područje Rovinja obuhvaća Grad Rovinj (140 ispitanika) i općina Rovinjsko Selo (10 ispitanika), te područje Daruvara koje obuhvaća samo Grad Daruvar (150 ispitanika).

18 čestica koje reprezentiraju važne društvene institucije poput crkve, vojske, policije, Vlade, Sabora, državne uprave, lokalne samouprave, medija, sindikata, NATO-a i EU-a i mjeri razinu povjerenja koju ispitanici imaju prema svakoj od njih. Razina povjerenja mjerila se u teorijskom rasponu od 1 do 4, a veći broj predstavlja i veću razinu povjerenja (1 = nemam povjerenja, 2 = malo povjerenja, 3 = dosta povjerenja, 4 = vrlo veliko povjerenje).¹³ Indeks općeg povjerenja u institucije dobiven je kao prosječna vrijednost odgovora ispitanika na svih 18 čestica instrumenta. Pouzdanost skale povjerenja u društvene institucije je visoka. Cronbachov α test pouzdanosti skale pokazuje vrijednost 0,896. Drugi instrument korišten u analizi podataka je multidimenzionalna skala vrijednosnih orijentacija koja se sastoji od 24 čestice koje svojim sadržajem propituju stavove ispitanika vezane uz: ulogu države u organizaciji društvenog života, vezu države i njezinih građana, društvene odnose između etničkih skupina, rodne odnose, odnose između pojedinca i kolektiva te prihvaćanje/odbacivanje priključivanja Republike Hrvatske Europskoj uniji. Budući da se u radu željelo utvrditi postoji li veza između povjerenja u institucije i pojedinih vrijednosnih orijentacija, bilo je nužno utvrditi tvore li čestice ovog instrumenta sklopove međusobno povezanih vrijednosnih orijentacija. Faktorska je analiza pokazala da se odgovori ispitanika grupiraju oko šest faktora vrijednosnih orijentacija.¹⁴ Dobiveni faktorski skorovi su u daljnjim analizama korište-

¹³ Iako je navedena raspodjela po svojoj prirodi ordinalnog, a ne intervalnog tipa, budući da su varijable korištenog instrumenta normalno distribuirane, a pouzdanost samog instrumenta visoka, u ovom će se radu te varijable tretirati kao intervalne. Odnosno, kao što je to bio slučaj i u dosad objavljenim radovima o povjerenju u institucije u Hrvatskoj koji su koristili istu raspodjelu u svojim instrumentima (Baloban i Rimac, 1998; Rimac, 2000; Sekulić i Šporer, 2006), na navedenim će se varijablama provoditi parametrijski testovi statističke analize.

¹⁴ Prvi faktor označava tendenciju ispitanika da na konzistentan način ocjenjuju svoje stavove spram vrijednosti o poželjnim rodnim ulogama. Budući da sadržaji čestica koje čine ovaj faktor ističu afirmativne stavove prema konzervativnoj podijeli uloga između muškaraca i žena, ovaj je faktor nazvan »rodni konzervativizam«. Drugi je faktor generiran iz varijabli koje tvrde da su interesi kolektiva uvijek važniji od interesa pojedinaca, da je narod bez vođe kao čovjek bez glave i da je najvažnija stvar u odgoju djece učiti ih poslušnosti prema roditeljima pa smo ga stoga nazvali »autoritarizam«. Treći je faktor nazvan »etnocentrizam« i predstavlja varijable koje negiraju mogućnost suživota i izgradnje povjerenja između različitih etničkih skupina. Četvrti faktor reprezentira varijable koje ističu vjerovanje u poželjnost razdvajanja pripadnika različitih etničkih skupina u različitim sferama društvenog života, od prijateljstva i škole do države. Ovaj je faktor stoga nazvan »etnički segregacionizam«. Peti faktor pokazuje tendencije grupiranja varijabli koje podržavaju integraciju hrvatskog društva u okvire Europske unije, stoga je isti nazvan »europeizam«. Šesti faktor reprezentira čestice koje tvrde da se danas nikome ne treba vjerovati, da se u današnjem društvu samo kriminalci mogu obogatiti i da je danas za uspjeh u društvu potrebno varati i krasti pa je isti nazvan »društveni pesimizam«.

ni kao reprezentativne dimenzije navedenog instrumenta. Treći instrument korišten u ovom radu mjeri određenje (samoprocjenu) političke orijentacije ispitanika. Varijabla predstavlja semantički diferencijal između lijeve i desne političke opcije pri čemu ispitanik može izabrati između triju stupnjeva lijeve političke orijentacije, političkog centra (0) i triju stupnjeva desne političke orijentacije. Četvrti instrument korišten u ovom radu mjeri postignuti stupanj obrazovanja ispitanika u rasponu od završene osnovne škole pa sve do fakulteta. Posljednja tri instrumenta u kasnijim su analizama korištena da bi se utvrdilo je li povjerenje u institucije u višetničkim zajednicama Hrvatske »određeno« fenomenima koje ti instrumenti mjere.

2.4. Metode

Prvi je instrument korišten kako bi se putem *t*-testa za neovisne uzorke utvrdilo postoje li statistički značajne razlike između višetničkih područja mira i sukoba u odnosu na razinu povjerenja u institucije u njima. Indeks općeg povjerenja u institucije i faktorski skorovi povjerenja u pojedine institucije dobiveni na temelju tog instrumenta korišteni su kao zavisne varijable u slučaju kad se pomoću multiple regresijske analize provjeravalo u kojoj su mjeri pojedine vrijednosne orijentacije, politička orijentacija i obrazovanost ispitanika značajni prediktori koji objašnjavaju te fenomene. Kao što je prethodno istaknuto, radi redukcije broja varijabli vrijednosnih orijentacija u multiploj regresiji su kao nezavisne prediktorske varijable korišteni faktorski skorovi vrijednosnih orijentacija koji su dobiveni faktorском analizom. Kako se je u radu željelo utvrditi razlike između višetničkih područja mira i sukoba pojedine analize, u slučajevima kad je to bilo potrebno, provedene su posebno za svaki od navedenih poduzoraka.

3. Rezultati

3.1. Povjerenje u institucije

Kad se analiziraju razlike u razini općeg povjerenja u društvene institucije, *t*-test za nezavisne uzorke pokazuje kako postoje statistički značajne razlike između analiziranih područja (Tablica 1). Suprotno očekivanjima prve hipoteze, rezultati pokazuju da ispitanici iz područja sukoba općenito imaju više povjerenja u društvene institucije nego ispitanici iz područja mira.¹⁵ Smjer utvrđene razlike ne dopušta da zaključimo kako je različita iskustva društvene (dez)integracije višetničkih zajednica s područja mira i sukoba moguće neposredno objasniti razinom povjerenja u društvene institucije

¹⁵ Treba istaknuti da je, iako statistički značajna, razlika u razini povjerenja spram društvenih institucija između analiziranih područja faktički zapravo vrlo mala.

u njima. Odnosno, utvrđena razina općeg povjerenja u institucije u tim područjima ne može izravno objasniti razinu konfliktnosti/kooperativnosti odnosa između etničkih skupina u njima. Upravo suprotno, čini se kako se veza između općeg povjerenja u institucije i iskustva društvene (dez) integracije u višetničkim zajednicama mora objašnjavati putem neke treće intervenirajuće varijable koja značajno utječe na oba navedena fenomena. Primjerice, putem utjecaja pojedinih »društvenih medijatora« koji stoje između percepcije društvenog poretka i konfliktnosti/kooperativnosti aktera u njemu. Drugim riječima, kad bi povjerenje u institucije bilo značajan društveni čimbenik koji određuje hoće li akteri na nekom području svoje eventualne nesuglasice ili napetosti rješavati unutar za to predviđenih institucionalnih okvira, onda bi se trebalo pokazati da ispitanici iz područja mira imaju općenito više povjerenja u institucije nego ispitanici iz područja sukoba. Navedeno upućuje na zaključak da je subjektivni doživljaj društvenih institucija i sustava u cjelini presudno oblikovan nekim drugim društvenim faktorima (»medijatorima«) koji djeluju između systemske i društvene dimenzije integracije i s njima su istodobno snažno povezani. Kako su pokazala prije prezentirana istraživanja, to u nekim slučajevima mogu biti asocijacije civilnog društva, a u nekim drugim kampanje i djelovanje lokalnih elita. Budući da podatci navode na zaključak da je veza između povjerenja u institucije i društvene (dez)integracije oblikovana nekim trećim faktorom, kasnije će se u radu analizirati konstituira li se uopće povjerenje u institucije u područjima mira i sukoba na jednakim društvenim osnovama (prema istoj »društvenoj logici«). Do tada će se detaljnije prikazati sličnosti i razlike koje ispitanici iz analiziranih područja imaju spram razine povjerenja u pojedine društvene institucije.

Tablica 1. Stupanj općeg povjerenja u društvene institucije (veći broj predstavlja i veće povjerenje u institucije)

	<i>Područja mira</i>	<i>Područja sukoba</i>	<i>df</i>	<i>t (p)</i>
Indeks općeg povjerenja u institucije	2,09 (0,52)	2,22 (0,57)	807	–3,526 (0,00)

Prikazani su rezultati aritmetičkih sredina i standardnih devijacija (u zagradama).

Promatra li se intenzitet povjerenja za svaku instituciju zasebno, evidentno je da on značajno varira od institucije do institucije i to u oba analizirana područja (Tablica 2). Analize pokazuju da postoje određene institucije spram kojih postoji značajna razlika u razini povjerenja između analiziranih područja, ali i da postoji skupina institucija gdje ta razlika nije

značajna. *t*-testovi za nezavisne uzorke pokazuju da, u svim slučajevima kad postoje bitne razlike, ispitanici iz područja sukoba imaju više povjerenja u institucije nego ispitanici iz područja mira. Pokazuje se da prvi imaju više povjerenja u vojsku, Vladu, Sabor, policiju, crkvu, državnu upravu, NATO i političke stranke. S druge strane, rezultati *t*-testova pokazuju da spram lokalne uprave, sudstva, tiska, televizije, obrazovanja, gospodarstva, sindikata, zdravstva, EU-a i UN-a između područja nema značajnih razlika. Budući da su u Tablici 2 prikazane vrijednosti aritmetičkih sredina razine povjerenja za svaku instituciju zasebno i za područja mira i za područja sukoba, te da su prethodno navedene sve institucije kod kojih se statistički značajna razlika očituje, radi uštede prostora na ovom mjestu rezultati *t*-testova neće biti posebno prikazani.

Tablica 2. Stupnjevi povjerenja u institucije (kategorije povjerenja su izražene u postocima)

<i>Povjerenje u:</i>	<i>Područja mira</i>				$\bar{x}$	s
	nemam povjerenja	malo povjerenja	dosta povjerenja	vrlo veliko povjerenje		
Obrazovanje	2,13	18,72	55,69	22,99	3,00	0,71
Zdravstvo	8,06	28,91	51,66	10,90	2,66	0,78
Vojsku	11,37	27,73	46,45	14,22	2,64	0,86
Policiju	13,03	31,75	45,50	9,24	2,51	0,84
Televiziju	15,17	38,63	39,34	6,64	2,38	0,82
Tisak	17,77	37,91	36,49	7,58	2,34	0,86
Gospodarstvo	12,32	44,55	39,34	3,55	2,34	0,74
Lokalnu samoupravu	20,14	34,36	36,97	8,29	2,33	0,89
Crkvu	26,78	31,28	27,25	14,22	2,29	1,02
Sudstvo	20,62	40,52	32,94	5,21	2,23	0,84
Sindikate	23,46	44,08	29,38	2,84	2,12	0,80
Državnu upravu	25,59	45,50	24,88	3,79	2,07	0,81
UN	30,33	41,00	23,46	4,98	2,03	0,86
EU	31,75	41,00	22,51	4,50	2,00	0,85
NATO	35,07	37,44	22,27	4,98	1,97	0,88
Vladu	43,84	37,91	16,59	1,42	1,76	0,78
Sabor	45,26	37,44	15,88	1,18	1,73	0,77
Političke stranke	46,45	39,57	12,80	0,95	1,68	0,73

<i>Područja sukoba</i>						
<i>Povjerenje u:</i>	nemam povjerenja	malo povjerenja	dosta povjerenja	vrlo veliko povjerenje	$\bar{x}$	s
Obrazovanje	3,36	18,86	51,42	26,36	3,00	0,77
Zdravstvo	12,66	23,77	48,06	15,25	2,66	0,89
Vojsku	5,17	19,64	40,05	34,88	3,05	0,87
Policiju	9,82	17,05	48,06	24,81	3,05	0,86
Televiziju	14,47	35,14	39,53	10,85	2,47	0,87
Tisak	17,05	37,73	34,63	10,59	2,39	0,89
Gospodarstvo	14,99	45,22	31,27	8,01	2,32	0,83
Lokalnu samoupravu	20,16	38,24	34,11	7,49	2,29	0,87
Crkvu	15,50	24,81	34,88	24,55	2,69	1,01
Sudstvo	21,96	40,83	31,78	5,43	2,20	0,84
Sindikate	21,96	42,64	27,39	7,49	2,21	0,87
Državnu upravu	17,83	37,98	36,95	6,72	2,33	0,85
UN	26,61	40,57	27,13	5,68	2,12	0,87
EU	28,17	38,50	26,87	6,20	2,11	0,89
NATO	27,13	36,43	27,39	9,04	2,18	0,94
Vladu	26,36	38,50	27,91	6,46	2,15	0,89
Sabor	29,97	37,98	26,36	5,43	2,07	0,88
Političke stranke	34,37	42,38	20,41	2,58	1,91	0,80

Navedeni rezultati pokazuju da se pretpostavka druge hipoteze nije potvrdila. Pokazuje se da nema značajne razlike između područja u razini povjerenja koje ispitanici u njima imaju spram lokalne samouprave. Odnosno, pokazuje se da ispitanici iz područja mira nemaju ništa bitno više povjerenja u institucije lokalne samouprave nego ispitanici iz područja sukoba. Čini se da ispitanici iz područja mira zasluge za sprečavanje dezintegracije njihove zajednice i neizbijanje sukoba između etničkih skupina pripisuju nekim drugim društvenim čimbenicima, a ne institucijama lokalne samouprave samim po sebi. S druge strane, navedeni rezultati potvrđuju pretpostavke treće hipoteze i pokazuju da ispitanici iz područja sukoba doista imaju značajno više povjerenja u društvene institucije s naglašenim nacionalnim predznakom nego ispitanici iz područja mira. Navedeno upućuje na zaključak da je u područjima sukoba predominantni društveni diskurs spram kojeg se doživljava društvena zbilja značajnije nacionalistički obojen. Možemo pretpostaviti da se to odražava i u načinu na koji ispitanici

u područjima sukoba percipiraju pojedine institucija društvenog sustava i u načinu na koji određuju svoje povjerenje spram njih. Odnosno, možemo zaključiti da je nacionalistički diskurs koji u njima prevladava, barem dijelom, zaslužan za to da ispitanici u područjima sukoba imaju više povjerenja u institucije s naglašenim nacionalnim »predznakom« nego ispitanici iz područja mira.¹⁶

Kako bi se dodatno istaknule razlike između analiziranih područja i prikazale skupine institucija u koje ispitanici imaju nisko, umjereno ili visoko povjerenje, odlučeno je odrediti provizorni kriterij prema kojem će se povjerenje u institucije rangirati na navedeni način. U tu je svrhu odlučeno da se kao grubi (provizorni) kriterij za određivanje »razine« povjerenja u institucije uzme postotak ispitanika koji u njima imaju dosta ili visoko povjerenje. Na taj je način određeno da se institucije u koje 50 i više posto ispitanika ima dosta povjerenja ili vrlo veliko povjerenje tretiraju kao institucije visokog povjerenja, da se one u koje 30 do 49.9% ispitanika ima dosta povjerenja ili vrlo veliko povjerenje tretiraju kao institucije umjerenog povjerenja i da se one institucije u koje manje od 30% ispitanika ima dosta povjerenja ili vrlo veliko povjerenje tretiraju kao institucije niskog povjerenja. Rezultati ovakvog rangiranja pokazuju da doista postoje različite tendencije u načinu na koji ispitanici iz područja mira i sukoba doživljavaju različite institucije. Uočljivo je da se u područjima sukoba obrazovne institucije (78%),¹⁷ vojska (75%), policija (65%), zdravstvo (63%), crkva (59%) i televizija (50%) mogu tretirati kao institucije visokog povjerenja. U isto se vrijeme u područjima mira takvim mogu smatrati obrazovne institucije (78%), zdravstvo (62%), vojska (61%) i policija (55%). Bitna razlika koja se očituje i koja razlikuje analizirana područja pokazuje da se u područjima mira crkvu i televiziju ne može svrstati među institucije visokog povjerenja, nego tek među institucije umjerenog povjerenja. I u slučaju kategorije umjerenog povjerenja u institucije između područja se pojavljuju bitne razlike. U područjima sukoba unutar ove kategorije mogu se svrstati gotovo sve preostale instrumentom mjerene institucije, a u područjima mira mnogo manji broj njih. Odnosno, u područjima sukoba tisak (45%), državna uprava (43%), lokalna samouprava (42%), gospodarstvo (39%), sudstvo (37%), NATO (36%), sindikati (35%), Vlada (34%), EU (33%), UN (33%) i Sabor

¹⁶ S iznimkom NATO-a i političkih stranaka, sve ostale institucije kod kojih je utvrđena značajna razlika između područja možemo okarakterizirati kao institucije »nacionalnog karaktera«.

¹⁷ Budući da su u Tablici 2 prikazani precizni podaci na dvije decimale u tekstu su, radi jednostavnosti prikaza, postotci zbrojenih kategorija povjerenja zaokruživani na cijele brojeve.

(32%) ubrajaju se u ovu kategoriju. Za razliku od toga, u područjima mira u tu se kategoriju mogu ubrojiti samo: televizija (46%), lokalna samouprava (45%), tisak (44%), gospodarstvo (43%), crkva (41%), sudstvo (38%) i sindikati (32%). Uzme li se u obzir da se crkva i televizija u područjima sukoba ionako ubrajaju u kategoriju visokog povjerenja, onda je očito da se u područjima mira u ovu kategoriju pozicionira upola manji broj analiziranih institucija nego u područjima sukoba. U slučaju kategorije institucija niskog povjerenja razlike između područja su još očitije. Dok se u područjima sukoba u nju mogu ubrojiti samo političke stranke (23%), u isto se vrijeme u područjima mira u nju može uvrstiti sedam mjerenih institucija: državna uprava (28%), UN (28%), EU (27%), NATO (27%) Vlada (18%), Sabor (17%) i političke stranke (14%). Ovakvo rangiranje povjerenja u institucije, iako provizorno, jasno upućuje na trend da se u područjima mira crkva, televizija, državna uprava, institucije političkog sustava kao što su Vlada i Sabor, te institucije nadnacionalnih integracija kao što su EU, UN i NATO po pravilu mogu ubrojiti u rang nižeg povjerenja nego u područjima sukoba. Provedeno rangiranje uglavnom se slaže s nalazima provedenih *t*-testova. Pokazuje se da ispitanici iz područja sukoba imaju bitno više povjerenja u institucije s izraženijim »nacionalnim karakterom« nego ispitanici iz područja sukoba,¹⁸ ali i to da među njima ne postoji značajna razlika spram izražene razine povjerenja u institucije lokalne samouprave.

3.2. Čimbenici koji utječu na razinu povjerenja u društvene institucije

Kako bi se provjerile pretpostavke četvrte hipoteze i utvrdilo postoje li razlike u društvenim faktorima spram kojih se konstituira povjerenje u institucije u analiziranim područjima, provedena je multipla regresijska analiza. Ovom se analizom testiralo u kojoj su mjeri vrijednosne orijentacije, politička opredijeljenost i obrazovanost ispitanika bitni društveni čimbenici koji određuju taj fenomen u višetničkim područjima. Kako se regresijska analiza ne bi provodila zasebno za svaku instituciju, na instrumentu je provedena faktorska analiza koja je pokazala da postoji šest skupina faktora povjerenja (Tablica 3) koji zajedno objašnjavaju 53,94% njegove ukupne varijance. Prvi faktor dobiven u analizi nazvali smo »povjerenje u politiku« i njega čine ključne institucije nacionalnog političkog sustava: Vlada, Sabor i političke stranke. Druga skupina označava tendenciju da ispitanici na isti način ocjenjuju povjerenje u EU, UN i NATO i zato je ovaj faktor nazvan »povjerenje u nadnacionalne institucije«. Treći faktor pokazuje da

¹⁸ Kao iznimke se pojavljuju varijable povjerenja u televiziju, EU i UN.

postoji tendencija ispitanika da na konzistentan način izražavaju povjerenje u zdravstvo, gospodarstvo, sindikate, policiju i obrazovanje, stoga smo ovaj faktor nazvali »povjerenje u socijalne servise«. Iako i gospodarstvo na ovom faktoru pokazuje značajno visoko opterećenje, ovo smo grupiranje varijabli protumačili kao povjerenje u društvene institucije koje omogućuju zadovoljavanje i organizaciju potreba svakodnevnog života građana i stoga smo ga nazvali »povjerenje u socijalne servise«. Četvrti faktor sačinjavaju institucije lokalne samouprave, državne uprave i sudstva, stoga je taj faktor nazvan »povjerenje u upravu i sudstvo«. Peti faktor reprezentira tisak i televiziju pa je nazvan »povjerenje u medije«. Zadnji, šesti faktor označava tendenciju da ispitanici na konzistentan način ocjenjuju svoje povjerenje u crkvu i vojsku pa je nazvan »povjerenje u uniforme«. Skorovi dobivenih faktora u daljnjoj su analizi korišteni kao kriterijske varijable.

Tablica 3. Povjerenje u institucije: matrica ekstrahiranih faktora nakon provedene varimax transformacije

	1	2	3	4	5	6
Crkva	0,150	0,056	0,058	0,042	0,044	0,846
Vojska	0,055	0,114	0,164	0,228	0,081	0,780
Državna uprava	0,335	0,080	0,205	0,753	0,075	0,215
Lokalna samouprava	0,185	0,068	0,184	0,841	0,083	0,074
Sudstvo	0,161	0,133	0,245	0,701	0,160	0,104
Tisak	0,111	0,105	0,182	0,147	0,925	0,060
Televizija	0,100	0,109	0,184	0,109	0,931	0,082
Obrazovanje	-0,043	0,152	0,596	0,268	0,200	0,028
Gospodarstvo	0,139	0,110	0,692	0,279	0,022	0,036
Sindikati	0,166	0,093	0,712	0,109	0,184	0,008
Zdravstvo	0,256	0,092	0,691	0,001	0,076	0,145
Policija	0,228	0,126	0,536	0,185	0,054	0,323
Vlada	0,862	0,200	0,239	0,223	0,072	0,125
Sabor	0,874	0,203	0,217	0,228	0,075	0,118
Političke stranke	0,818	0,231	0,177	0,226	0,135	0,094
EU	0,226	0,872	0,132	0,099	0,077	0,029
UN	0,150	0,912	0,163	0,085	0,111	0,061
NATO	0,159	0,878	0,139	0,086	0,063	0,139

Testiranje razlika u povjerenju spram dobivenih faktora pokazuje da se statistički značajne razlike između područja pojavljuju samo spram povjerenja u institucije političkog sustava (*faktor 1*) i spram povjerenja u institucije

crkve i vojske, takozvanih »uniformi« (*faktor 6*). Rezultati pokazuju da u oba slučaja ispitanici iz područja sukoba pokazuju više povjerenja u navedene skupove institucija. Navedeni rezultati dodatno potvrđuju pretpostavku treće hipoteze i pokazuju da ispitanici iz područja sukoba imaju više povjerenja u institucije s nacionalnim predznakom nego ispitanici iz područja mira. Radi uštede prostora na ovom mjestu nećemo posebno predstavljati rezultate provedenih *t*-testova.

Provedene regresijske analize pokazuju da postoje određene razlike u društvenim čimbenicima spram kojih ispitanici analiziranih područja zasnivaju svoje povjerenje u odnosu na pojedine skupove institucija (Tablica 4). Te se razlike očituju i u broju prediktora koji se pokazuju kao statistički značajni u objašnjavaju kriterijskih varijabli, i u odnosu na količinu varijance koju ti prediktori objašnjavaju u pojedinom slučaju. Budući da je u pojedinim slučajevima postotak protumačene varijance kriterijskih varijabli u modelu kudikamo manji nego li postotak varijance koje statistički značajni prediktori ne uspijevaju protumačiti, u daljnjoj se analizi može komentirati samo relativni doprinos prediktorskih varijabli u odnosu na onaj dio varijance koji one tumače u modelu. Ipak, utvrđene razlike među područjima su znakovite jer pokazuju da se u analiziranim područjima povjerenje u neke tipove institucija zasniva na jednakim, a u neke druge na posve različitim simboličkim i motivacijskim osnovama.

Tablica 4. Regresijska analiza značajnih prediktora za pojedine skupine institucija

<i>Povjerenje u političke institucije</i>					
Područja mira	β	<i>p</i>	Područja sukoba	β	<i>p</i>
obrazovanost	0,153	0,00	društveni pesimizam	-0,237	0,00
R^2	0,021		politička orijentacija	0,139	0,00
$F = 8,123$	$p < 0,04$		etnički segregacionizam	0,120	0,02
			europizam	0,107	0,04
			R^2	0,087	
			$F = 8,925$	$p < 0,02$	
<i>Povjerenje u nadnacionalne institucije</i>					
Područja mira	β	<i>p</i>	Područja sukoba	β	<i>p</i>
europizam	0,445	0,00	europizam	0,386	0,00
R^2	0,204		politička orijentacija	0,130	0,01
$F = 88,332$	$p < 0,00$		društveni pesimizam	-0,106	0,03
			R^2	0,170	
			$F = 23,617$	$p < 0,00$	

<i>Povjerenje u institucije socijalnih servisa</i>					
Područja mira	β	P	Područja sukoba	β	p
društveni pesimizam	-0,219	0,00	društveni pesimizam	-0,178	0,00
R^2		0,048	R^2		0,029
$F = 17,085 \quad p < 0,00$			$F = 10,745 \quad p < 0,00$		
<i>Povjerenje u upravu i sudstvo</i>					
Područja mira	β	P	Područja sukoba	β	p
etnički segregacionizam	-0,152	0,00	politička orijentacija	0,139	0,00
politička orijentacija	-0,152	0,00	društveni pesimizam	-0,261	0,00
R^2		0,044	R^2		0,085
$F = 8,889 \quad p < 0,00$			$F = 15,310 \quad p < 0,00$		
<i>Povjerenje u medije</i>					
Područja mira	β	P	Područja sukoba	β	p
autoritarizam	0,122	0,00	autoritarizam	0,149	0,00
R^2		0,012	R^2		0,019
$F = 5,104 \quad p < 0,02$			$F = 7,452 \quad p < 0,00$		
<i>Povjerenje u uniforme</i>					
Područja mira	β	P	Područja sukoba	β	p
rodni konzervativizam	0,231	0,00	rodni konzervativizam	0,142	0,00
autoritarizam	0,191	0,00	autoritarizam	0,176	0,00
etnocentrizam	0,159	0,00	etnocentrizam	0,197	0,00
politička orijentacija	0,122	0,02	društveni pesimizam	0,111	0,03
R^2		0,146	R^2		0,088
$F = 15,512 \quad p < 0,00$			$F = 8,973 \quad p < 0,00$		

U slučaju povjerenja u političke institucije (*faktor 1*) te su razlike vrlo velike.¹⁹ Dok se u područjima mira pokazuje da je više obrazovanje ispitanika jedini značajan pozitivan prediktor koji objašnjava samo nešto više od 2% varijance ovog fenomena, u područjima sukoba ta se varijabla uopće ne pokazuje značajnim prediktorom. U područjima sukoba putem posve različita četiri prediktora objašnjava se nešto manje od 9% varijance tog fenomena. Pokazuje se da u potonjem slučaju ispitanici koji ne podržavaju uvjerenja društvenog pesimizama, koji sebe doživljavaju kao pripadnike desne političke orijentacije, koji podržavaju vrijednosti etničkog segregacionizma i koji podržavaju ulazak Republike Hrvatske u EU,

¹⁹ U prethodnim je analizama utvrđeno da upravo u odnosu na povjerenje u institucije nacionalnoga političkog sustava među područjima postoje bitne i statistički značajne razlike. U svim slučajevima ispitanici iz područja sukoba pokazuju više povjerenje.

pokazuju više povjerenje u političke institucije. Ovi rezultati bez sumnje upućuju na to da se povjerenje u političke institucije u područjima mira i sukoba zasniva na posve različitim simboličkim i motivacijskim osnovama. Odnosno, dok se u područjima mira vrijednosne orijentacije i politička orijentacija ispitanika uopće ne pokazuju kao relevantni čimbenici na osnovi kojih se može objasniti povjerenje u političke institucije u njima, u isto se vrijeme oni pokazuju kao značajni prediktori koji objašnjavaju povjerenje u navedene institucije u područjima sukoba. Drugim riječima, dok se povjerenje u institucije u područjima mira može objasniti samo boljom političkom socijaliziranošću i boljom informiranošću o političkim zbivanjima koje proizlaze iz razine obrazovanosti ispitanika (Rimac, 2000: 481), u isto se vrijeme povjerenje u te institucije u područjima sukoba može objasniti uglavnom postojanjem parohijalne političke kulture koja gaji nepovjerenje prema svima koji nisu pripadnici dominantne skupine i koja se zasniva na poistovjećivanju političkog sustava sa strankom ili političkom opcijom na vlasti (Rimac, 2000: 480).²⁰ Sličnu, iako ne i toliko drastičnu razliku među analiziranim područjima nalazimo i u odnosu povjerenja u nadnacionalne institucije (*faktor 2*). Dok se u područjima mira u tumačenju varijacije tog fenomena samo europeizam pojavljuje kao statistički značajan pozitivan prediktor koji objašnjava nešto više od 20% tog fenomena, u područjima sukoba se, osim europeizma, pojavljuju još dva značajna prediktora koji zajedno s njim objašnjavaju 17% varijance tog fenomena. U područjima sukoba vidljivo je da, osim ispitanika koji podržavaju integraciju Republike Hrvatske u EU i ispitanici desne političke orijentacije i ispitanici koji odbacuju uvjerenja društvenog pesimizma, pokazuju više povjerenje u nadnacionalne institucije kao što su EU, UN i NATO. U slučaju prvog i trećeg prediktora navedeni odnos je moguće objasniti vjerom u mogućnost ostvarenja pozitivnih društvenih promjena koje će integracije u nadnacionalne institucije donijeti građanima, dok se uzroke zašto desno orijentirani ispitanici pokazuju više povjerenje u ovaj skup institucija ne može jednoznačno odrediti. Budući da se spomenutu povezanost ne može tumačiti ni na osnovi onoga što bi te institucije mogle simbolizirati desno orijentiranim ispitanicima, ni na osnovi načina na koji je ta politička orijentacija povezana s idejom nadnacionalnih integracija, izgleda da je navedenu tendenciju moguće tumačiti tek situacijskim kontekstom. Odnosno, utjecajem »stava« političkih elita, napose vladajuće koalicije desnog centra na čelu s HDZ-om, koje su taj proces (nadmacionalnih integracija) nastojale prikazati kao nacionalni interes i opciju

²⁰ Kad je provedeno anketno istraživanje, na vlasti je bila i danas vladajuća koalicija desnog centra na čelu s HDZ-om.

bez alternative. Iako se pokazuje da se u oba područja povjerenje u nadnacionalne institucije zasniva na vrijednostima europeizma, koje u svojoj pozadini sadržavaju vjeru u pozitivne društvene promjene,²¹ očito je da se ono u područjima sukoba dijelom zasniva i na političkom opredjeljenju ispitanika. Povjerenje u upravu i sudstvo (*faktor 4*) također se, kako pokazuju rezultati, u analiziranim područjima ne zasniva na istim osnovama. Dok u područjima mira ispitanici koji odbacuju vrijednosti etničkog segregacionizma i koji sebe svrstavaju u lijevu političku opciju pokazuju višu razinu povjerenja u upravu i sudstvo, u isto vrijeme suprotno tomu u područjima sukoba to čine ispitanici desne političke orijentacije i oni koji ne prihvaćaju vrijednosti društvenog pesimizma. Nije posve jasno kako na adekvatan način objasniti navedene razlike, ali je u isto vrijeme očito da se povjerenje u navedenu skupinu institucija u analiziranim područjima zasniva na potpuno različitim, u slučaju političkih orijentacija ispitanika i posve oprečnim osnovama.

Unatoč bitnim razlikama u prethodnim slučajevima, pokazuje se da postoje i skupine institucija spram kojih se povjerenje u oba područja zasniva na vrlo sličnim ili identičnim faktorima. Primjerice, povjerenje u »uniforme« (crkvu i vojsku, *faktor 6*) se u oba područja zasniva na vrijednostima rodnog konzervativizma, autoritarizma i etnocentrizma. Jedina razlika koja se u ovom slučaju očituje jest ta da u područjima mira ispitanici desne političke orijentacije pokazuju veću sklonost povjerenja spram »uniformi«, a u područjima sukoba to čine oni koji su skloniji prihvatiti uvjerenja društvenog pesimizma. Rezultati pokazuju da se povjerenje u »uniforme« u oba područja, unatoč manjim razlikama u značajnim prediktorima, zapravo konzistentno može objasniti postojanjem tradicionalističko-konzervativnoga vrijednosnog sklopa vezanog uz: rodne uloge, odnos prema pripadnicima drugih etničkih skupina i odnos prema autoritetima i kolektivu.²² U preostalim se analiziranim slučajevima pokazuje da se povjerenje u neke sku-

²¹ Rezultati istraživanja o odnosu građana Hrvatske prema pridruživanju Europskoj uniji, provedenog 2007. godine na nacionalno reprezentativnom uzorku, pokazuju da stavove građana o priključenju RH u EU, osim određenih negativnih prediktora povezanih s opasnostima gubitka suverenosti, gubitka nacionalnog ponosa, opasnosti od porasta terorizma, određuju i brojni pozitivni prediktori koji su vezani uz povećanje: opće zaštite i sigurnosti, standarda građana, demokratskih sloboda i općenito političkog i ekonomskog prosperiteta zemlje (Čulig, Kufrin i Landripet, 2007: 119).

²² Do gotovo identičnih nalaza dolaze D. Sekulić i Ž. Šporer analizirajući na nacionalno reprezentativnom uzorku čimbenike koji utječu na povjerenje u različite skupine institucija. Oni utvrđuju da se povjerenje u »uniforme« zasniva na vrijednostima patriotizma, seksualnog konzervativizma, sumnjičavosti u mogućnost međunacionalne suradnje i političkom autoritarizmu (Sekulić i Šporer, 2006: 99).

pine institucija, barem u odnosu na korištene prediktorske varijable, u oba područja zasniva na identičnim osnovama. U slučaju povjerenja u medije (*faktor 5*) u oba se područja samo autoritarizam pokazuje kao statistički značajan pozitivan prediktor,²³ a u slučaju povjerenja u institucije socijalnih servisa (*faktor 3*) samo se društveni pesimizam pojavljuje kao statistički značajan, ali negativan, prediktor u oba analizirana područja.²⁴ Sklonost autoritarnih ispitanika pridavanju većeg povjerenja medijima možemo objasniti općim principom autoritarne vrijednosne orijentacije koja smatra da svoje nadređene treba slušati i kad ovi nisu u pravu. Možemo pretpostaviti da se zbog postojanja mehanizma prijenosa povjerenja na medije s drugih organizacija (Baloban i Rimac, 1998: 667), kao što su vlada, crkva, vojska ili političke stranke isti mogu doživljavati kako važni društveni autoriteti kojima je jednostavno potrebno bespogovorno vjerovati, čak i kad nisu u pravu.²⁵ Sklonost osoba koje nisu društveni pesimisti i ne prihvaćaju da je danas sve »crno« u društvu moguće je objasniti eventualnim uvjerenjem tih ispitanika kako je putem institucija koje pružaju usluge socijalnih servisa moguće zadovoljiti osobne i društvene potrebe i ciljeve te ostvariti pozitivne društvene promjene i napredak.

Na osnovi prikazanih rezultata možemo zaključiti da se obrasci povjerenja u političke institucije, upravu i sudstvo te nadnacionalne institucije u područjima mira i područjima sukoba ne zasnivaju na potpuno istim društvenim i kulturnim čimbenicima. Odnosno, možemo zaključiti da se u pozadini konstitucije povjerenja spram navedenih skupova institucija u tim područjima nalazi različita simbolička i motivacijska osnova. Da bi se provjerilo konstituirala li se u analiziranim područjima i generalno gledano povjerenje u institucije na različitim motivacijskim i simboličkim osnovama, provedena je dodatna regresijska analiza. Kriterijska varijabla je u ovom slučaju bio indeks općeg povjerenja u institucije. Analiza pokazuje da i u ovom slučaju, između analiziranih područja postoje bitne razlike (Tablica 5).

²³ Ipak, treba istaknuti da u autoritarizam kao prediktorski sklop u područjima mira i sukoba objašnjava samo nešto više od jedan posto varijance u prvom slučaju i nešto manje od dva posto varijance kriterijske varijable u drugom slučaju.

²⁴ U ovom slučaju navedeni prediktor objašnjava tek nešto manje od pet posto varijance kriterijske varijable, a u slučaju područja sukoba samo nešto manje od tri posto njezine varijance.

²⁵ Zanimljivo je primijetiti da, suprotno nalazima dobivenim u ovom istraživanju, D. Sekulić i Ž. Šporer u svojem istraživanju utvrđuju da su ispitanici koji prihvaćanju vrijednosti »političkog« autoritarizma skloniji imati više povjerenja u medije, a da su oni koji prihvaćaju vrijednosti »općeg« autoritarizma, suprotno tomu, skloniji pokazivati manje povjerenja u medije (Sekulić i Šporer, 2006: 99–100).

Tablica 5. Regresijska analiza značajnih prediktora »općeg« povjerenja u institucije

<i>Indeks općeg povjerenja u institucije</i>					
Područja mira			Područja sukoba		
	β	p		β	p
europizam	0,309	0,00	obrazovanost	0,240	0,00
obrazovanost	0,224	0,00	europizam	0,167	0,00
društveni pesimizam	-0,190	0,00	društveni pesimizam	-0,195	0,00
R^2	0,180		etnocentrizam	0,145	0,00
$F = 26,124$	$p < 0,00$		politička orijentacija	0,130	0,00
			R^2	0,185	
			$F = 16,356$	$p < 0,00$	

U područjima mira tri značajna prediktora objašnjavaju ukupno 18% protumačene varijance ovog kriterija, dok u isto vrijeme, u područjima sukoba pet značajnih prediktora objašnjava 18,5% njegove varijance. U oba se područja europističke vrijednosti i viša obrazovanost ispitanika pojavljuju kao pozitivni prediktori, a vrijednosni sklop društvenog pesimizma kao negativni prediktor općeg povjerenja u institucije. Navedeno pokazuje da se opće povjerenje u institucije u oba područja zasniva barem dijelom na određenim instrumentalnim motivacijskim osnovama. Odnosno, bez obzira na to što se među zajedničkim prediktorima pojavljuju vrijednosne orijentacije europizma (pozitivni prediktor) i društvenog pesimizma (negativni prediktor), čini se da se one zajedno s prediktorom stupnja obrazovanosti ispitanika moraju tumačiti na instrumentalnim osnovama koje se mogu povezati uz određena društvena i ekonomska očekivanja ispitanika vezana uz eurointegracije i uz postizanje određenih poželjnih društvenih promjena. Ipak, između područja postoji jedna bitna razlika. U područjima sukoba se, osim prethodno navedenih čimbenika, pojavljuju još dva statistički značajna prediktora: desna politička orijentacija ispitanika i prihvaćanje vrijednosnog sklopa etnocentrizama. Oba navedena prediktora pokazuju da se povjerenje u institucije kod ispitanika iz područja sukoba barem dijelom zasniva i na prihvaćanju stavova nacionalističkog svjetonazora. Pojavljivanje političke orijentacije kao dodatnog značajnog prediktora u područjima sukoba pokazuje da je u njima povjerenje u institucije i izraženo političko pitanje, a pojavljivanje vrijednosnog sklopa etnocentrizama da se u njim sustav i institucije u njemu bitno doživljavaju i ekskluzivistički prema etničkom ključu.

Na kraju možemo zaključiti da su rezultati potvrdili pretpostavke četvrte hipoteze. Pokazuje se da između analiziranih područja doista postoji očita i bitna razlika u načinu na koji se u njima konstituira povjerenje u

institucije. Navedene analize pokazuju da, općenito uzevši, razlike u razini povjerenja u institucije između analiziranih područja proizlaze iz činjenice da se taj fenomen u njima zasniva na nejednakim »društvenim logikama«. U područjima mira povjerenje proizlazi iz više instrumentalnih očekivanja vezanih uz obrazovanje ispitanika, prihvaćanje europskih integracija i odbacivanja društvenog pesimizma, a u područjima sukoba, osim toga, i iz motivacijskih i simboličkih osnova vezanih uz nacionalistički vrijednosni sklop.

Zaključak

Istraživanje je pokazalo da postoji veza između povjerenja u institucije i iskustava (dez)integracije višetničkih zajednica. Suprotno očekivanjima, rezultati pokazuju da ispitanici iz područja sukoba općenito imaju više povjerenja u institucije nego ispitanici iz područja mira. To navodi na zaključak da razina povjerenja u institucije ne može izravno objasniti razinu kooperativnosti/konfliktnosti odnosa aktera u višetničkim područjima mira i sukoba. Drugim riječima, nejednaka razina povjerenja u društvene institucije prije je simptom nego uzrok nejednakih iskustava društvene (dez) integracije tih područja.

Rezultati provedenih multiplih regresijskih analiza pokazuju da između područja postoji bitna razlika u sklopovima društvenih faktora koji utječu na konstituiranje povjerenja u institucije u njima. Te su razlike barem dijelom produkt nejednakih iskustava društvene (dez)integracije, odnosno nejednakih društvenih diskursa koji su iz tog iskustva proizašli. Dominantni diskurs u područjima mira potiče da se povjerenje u institucije u njima zasniva na podržavanju europskih vrijednosti, odbacivanju društvenog pesimizma i razini obrazovanja ispitanika. To upućuje na zaključak da prevladavajući društveni diskurs potiče da ispitanici u njima svoje povjerenje u institucije zasnivaju na instrumentalnim motivacijskim osnovama, a ne na ekskluzivističkim vrijednostima nacionalizma. S druge strane, diskurs koji prevladava u područjima sukoba potiče da se povjerenje u institucije u njima, osim na spomenutoj instrumentalnoj osnovi, bitno zasniva i na temelju desne političke orijentacije i prihvaćanju stavova etnocentrizma. Odnosno, potiče da se povjerenje u institucije u njima zasniva i na stavovima i vrijednostima nacionalističkog svjetonazora. Rezultati potkrepljuju navedene zaključke i pokazuju da ispitanici iz područja sukoba, po pravilu, pokazuju više povjerenja u institucije nacionalnog karaktera nego ispitanici iz područja mira.

To pokazuje da je odnos između systemske i društvene dimenzije integracije vrlo složen i višeslojan te da umnogome ovisi o subjektivnoj percep-

ciji koju akteri imaju o tim dimenzijama. Rezultati upućuju na zaključak da se subjektivna percepcija i ocjenjivanje društvenih institucija u višetničkim područjima ne izgrađuju presudno na osnovi izravne interakcije sa samim institucijama, nego putem utjecaja značajnih društvenih »medijatora« koji posreduju između systemske i društvene dimenzije procesa integracije. Oni značajno izgrađuju dominantni diskurs u zajednici i omogućuju da se različite društvene situacije, uloga aktera i institucija u njima procjenjuje putem određenoga društvenog »ključa« koji proizlazi iz dominantnoga društvenog diskursa u njima. Taj diskurs senzibilizira aktere da društvenu zbilju, aktere i institucije u njoj doživljavaju na različite načine te da svojim djelovanjem potiču podjele i sukobe između aktera i dezintegraciju postojećeg sustava ili toleranciju i kooperativnost s njima, te integraciju postojećeg poretka.

Konkretnije rečeno, čini se opravdanim zaključiti da je povjerenje u institucije u višetničkim zajednicama bitnije određeno diskursom koji su izgradili različiti društveni »medijatori« nego samom kvalitetom funkcioniranja institucija ili objektivnom (ne)kontradiktornošću njihovih normativnih okvira. Ovo potvrđuje i Varshney u svojoj studiji. On pokazuje da su u indijskim gradovima u kojima je dolazilo do eskalacije etničkog nasilja civilna uprava i policija bili, po pravilu, najprofesionalnije osposobljeni i organizirani (Varshney, 2002: 288–299). Gore navedeno, samo na drukčiji način, potvrđuju i nalazi Katunarićeve i Banovčeve studije. Oni pokazuju da upravo o djelovanju i utjecajima društvenih elita ovisi kakvu će ulogu i »karakter« pojedine društvene institucije imati u procesima (dez)integracije pojedinih višetničkih zajednica (Katunarić i Banovac, 2004: 194–196). Spomenuto neprijeporno utječe i na to kako članovi pojedine višetničke zajednice izgrađuju svoje povjerenje prema tim institucijama.

Sve navedeno potvrđuje da su dimenzije systemske i društvene integracije snažno isprepletene i međuovisne, ali ne i izravno linearno povezane. Pokazuje se da je za razumijevanje dinamike između tih dimenzija ključno istražiti ulogu i utjecaje različitih društvenih »medijatora« koji istu presudno oblikuju. Konkretnije rečeno, veza između tih dimenzija nije izravna, nego je uglavnom posredovana nekim trećim faktorom. Stoga, kako bi se utvrdilo uzroke koji dovode do različitih iskustava (dez)integracije višetničkih zajednica, kao što pokazuju i prije izložene studije, pozornost je nužno usmjeriti na otkrivanje intervenirajućih varijabli koje presudno oblikuju percepciju i povjerenje između različitih aktera, ali i između aktera i institucija društvenog sustava.

LITERATURA

- Baloban, Stjepan i Rimac, Ivan (1998). »Povjerenje u institucije u Hrvatskoj«, *Bogoslovska smotra*, 68 (4): 663–672.
- Banovac, Boris i Boneta, Željko (2006). »Etnička distanca i socijalna (dez)integracija lokalnih zajednica«, *Revija za sociologiju*, 37 (1-2): 21–46.
- Banovac, Boris i Mrakovčić, Marko (2007). »Integracije i akteri: proturječnosti i izazovi«, *Migracijske i etničke teme*, 23 (4): 319–345.
- Brubaker, Rogers (2004). *Ethnicity without Groups*. London: Harvard University Press.
- Čulig, Benjamin, Kufrin, Krešimir i Landripet, Ivan (2007). *EU +?–: odnos građana Hrvatske prema pridruživanju Republike Hrvatske Europskoj uniji*. Zagreb: Filozofski fakultet, B.a.B.e.
- Giddens, Anthony (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, Jürgen (1982). *Problemi legitimacije u kasnom kapitalizmu*. Zagreb: Naprijed.
- Habermas, Jürgen (1987). *The Theory of Communicative Action, 2: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Boston: Beacon Press.
- Katunarić, Vjeran (2003). *Sporna zajednica: novije teorije o naciji i nacionalizmu*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Naklada Jesenski i Turk.
- Katunarić, Vjeran (2007a). »Od povijesnog rascijepa ka 'miroljubivom pluralizmu': noviji teorijski pristupi nacionalizmu i etničkim sukobima«, *Revija za sociologiju*, 38 (1-2): 25–41.
- Katunarić, Vjeran (2007b). »Oblici mira u multietničkim sredinama«, *Migracijske i etničke teme*, 23 (4): 391–408.
- Katunarić, Vjeran i Banovac, Boris (2004). »Conflict and Peace in Multiethnic Cities of the Former Yugoslavia: A Case Study«, u: Milan Mesić (ur.). *Perspectives of Multiculturalism: Western and Transitional Countries*. Zagreb: Filozofski fakultet i Croatian Commission for UNESCO, str. 181–200.
- Lockwood, David (1964). »Social Integration and System Integration«, u: George K. Zollschann i Walter Hirsch (ur.). *Explorations in Social Change*. London: Routledge, str. 244–257.
- Mouzelis, Nicos (1974). »Social and System Integration: Some Reflection on a Fundamental Distinction«, *The British Journal of Sociology*, 25 (4): 395–409.
- Mouzelis, Nicos (1997). »Social and System Integration: Lockwood, Habermas, Giddens«, *Sociology*, 31 (1): 111–119.
- Mouzelis, Nicos (2000). *Sociološka teorija: što je pošlo krivo? Dijagnoza i pomoć*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo.
- Rimac, Ivan (2000). »Neke determinante povjerenja u institucije političkog sustava u Hrvatskoj«, *Bogoslovska smotra*, 70 (2): 471–484.
- Sekulić, Duško i Šporer, Željka (2006). »Vrijednosne orijentacije i povjerenje u institucije građana Hrvatske«, u: Vedran Horvat (ur.). *U kakvu Europsku uniju želimo? U potrazi za razlozima demokratskog deficita (EU i RH)*. Zagreb: Fondacija Heinrich Böll, str. 83–103.

- Tomić-Koludrović, Inga (1999). »Pojam integracije u suvremenim sociološkim teorijama«, u: Ivan Grubišić i Siniša Zrinščak (ur.). *Religija i integracija*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 11–28.
- Varshney, Ashutosh (2002). *Ethnic Conflict and Civic Life: Hindus and Muslims in India*. London: Yale University Press.

(Dis)integration and Confidence in Institutions in Multiethnic Communities in Croatia

Marko MRAKOVČIĆ

Faculty of Law, University of Rijeka
mmrakovic@pravri.hr

The main goal of this paper is to analyze the connection between confidence in institutions and the (dis)integration of multiethnic communities in Croatia. The paper consists of two parts. The first discusses the importance of analytical distinction between social and system integration. It comprises a brief overview of empirical studies that have analyzed the processes of (dis)integration of multiethnic communities by comparing cities and municipalities where ethnic conflicts occurred (conflict areas) and those in which they did not (peace areas). The second part, based on data collected by the questionnaire method, studies the differences in confidence in institutions between multiethnic areas of peace and conflict. The paper also attempts to establish the extent to which these phenomena have been determined by value orientations, political views and the respondents' level of education. The results indicate that there are differences between the areas analyzed. The respondents from the conflict areas show a higher degree of confidence in social institutions than the respondents from peace areas. The results also indicate that confidence in institutions in those areas is not based on equal social and cultural grounds. In peace areas, it is based on acceptance of the values of Europeism, rejection of social pessimism and the respondents' level of education. Meanwhile, in conflict areas, in addition to the aforementioned factors, the nationalistic value system rooted in acceptance of ethnocentrism and the right-wing political orientation also plays a vital role.

Key words: (dis)integration, confidence in institutions, value orientations, political orientations, multiethnic areas